

УДК 159.938.363.5

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

Белякова С.М.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті досліджено теоретичні питання професійного становлення студентів. Здійснено теоретичний аналіз різних концепцій і підходів до дослідження професійного становлення особистості. Розкрито поняття «професійне становлення» студентів на сучасному етапі. Проаналізовано соціально-психологічні умови професійного становлення сучасного студента. Виокремлено показники професійного становлення особистості студента.

Ключові слова: професійне становлення, професійна діяльність, професійна адаптація, професіонал.

Постановка проблеми. Однією з провідних сфер особистісного розвитку, метою і сенсом життя, соціальної реалізації і самовдосконалення людини є професійна сфера. Саме вона утворює основну форму активності людини і їй присвячена значна частина людського життя. Для більшості професійна сфера надає можливість задовольнити всю гаму потреб, розкрити здібності, затвердити себе як особистість, досягти певного соціального статусу. Загалом, саме в ній, людина може реалізуватися як самоактуалізована особистість і як суб'єкт самоствердження.

Професійне становлення – це продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, освоєння та самопроєктування професійно-орієнтованих видів діяльності, визначення місця у світі професій, реалізація особистості в професії й самоактуалізація потенціалу для досягнення вершин професіоналізму. Таким чином, професійне становлення постає як інтегративне поняття, в якому розглядається взаємозв'язок особистісних характеристик, що забезпечують орієнтацію в світі професій, дозволяють більш повно реалізувати особистісний потенціал у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність дослідження професійного становлення студентів вказували представники вітчизняної та зарубіжної психології.

Сучасна психологія має в своєму арсеналі значну кількість праць, присвячених різним аспектам особистісного розвитку студентів у взаємозв'язку з їхньою професіоналізацією. В контексті специфіки студентського віку як важливої стадії розвитку особистості цю проблему розглядали Б. Ананьєв, Д. Дворяшин, О. Степанова. З'ясуванню сутності, етапів і детермінуючих чинників становлення особистості присвятили свої дослідження К. Абульханова-Славська, Є. Клімов. Визначенням ролі й місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей займалися Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов. Етапи становлення та рівні сформованості професійної спрямованості розглядали Л.М. Ахмедзянова, С.К. Морозов. Критерії оцінки професійної спрямованості та методи її діагностики розглянуті у роботах Є.П. Ільїна, Н.В. Кузьміна, О.І. Щербакова. Умови і шляхи формування та корекції професійної спрямованості особистості студентів розглядали М.І. Дяченко, Е.Ф. Зеєр, С.О. Зімічева та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Професійне становлення, будучи «формоутворенням» особистості, адекватної вимогам професійної діяльності, припускає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціальної взаємодії особистості, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності. Такий підхід до розуміння процесу соціалізації дозволяє говорити про те, що особистість у цьому процесі повинна змінитися так, щоб відповідати вимогам професійної діяльності.

Мета написання статті полягає у теоретичному вивченні особливостей професійного становлення студентів.

Виклад основного матеріалу. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [1].

Процес професійного становлення студентів породжує якісну зміну професійної спрямованості, яка проявляється в динаміці і характері взаємозв'язку її структурних компонентів: мотивів вибору професії, навчальних мотивів і системи уявлень про обрану професію, і обумовлена етапом навчання (курсом) та специфікою одержуваної спеціальності.

Виділяють такі умови для професійного становлення студентів:

- забезпечення усвідомлення студентами завдань та вимог майбутньої професії;
- формування в студентів професійно-психологічної спрямованості;
- організація активності кожного студента; врахування у процесі навчальної взаємодії зі студентами індивідуальних особливостей кожного;
- організація керованої самостійної роботи студентів [2].

У вищій школі виховання інтересу й любові до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи в майбутній галузі діяльності, про закономірності її розвитку. Зазвичай, відбувається це таким чином:

- формування у кожного студента впевненості у своїй професійній придатності, а також свідомого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним планом даного вузу;

- вироблення прагнення слідкувати за всім прогресивним в діяльності провідних спеціалістів;
- вміння направляти все самовиховання на користь роботі, постійно поповнюючи свої знання [3].

Дослідження психологів (О. Леонтьєв, Л. Божович та ін.) доводять, що без достатньо позитивної мотивації неможливо досягти результатів у розвитку особистості під час навчання у вищій школі. В. Кутєєва називає такі позитивні мотиви пізнавальної діяльності: почуття обов'язку, усвідомлення значущості оволодіння професією, інтерес до навчання і окремих наук, відчуття задоволення від пізнання нового матеріалу, вирішення складних завдань. На мотивацію також впливає зміст занять, методика викладання, особистість викладача, стосунки в студентському колективі, змагання, досягнуті результати.

Вища школа має також здійснювати психологічну підготовку людини до професійної діяльності, яка, на думку М. Нечаєва та Г. Різницької, полягає насамперед у розвитку в студента певних форм психічної діяльності, що дозволять йому у подальшому успішно вирішувати професійні завдання.

Можна припустити, що процес особистісного та професійного становлення майбутнього професіонала та його готовність до майбутньої професійної діяльності суттєво пов'язані між собою. Адже в професійній діяльності реалізуються творчі, особистісні цінності, але за умови, що вони були попередньо сформовані у процесі особистісного становлення та формування готовності до певної діяльності. Безумовно, існують певні суперечності між зазначеними поняттями. Зокрема, В. Сластьонін, А. Шутенко, І. Зубкова виділяють такі:

- між динамікою професійних завдань, вимог до професії і внутрішньою готовністю до їх здійснення;

- між невизначеністю виховної політики, морально-ідеологічними установками в суспільстві і прагненням майбутнього фахівця займати чітку та визначену позицію;

- між природною особистою потребою особистості у самореалізації і можливостями її досягнення в умовах майбутньої діяльності у закладах освіти [4].

В той же час Т.В. Кудрявцев, Т.В. Зеєр виділяють чотири стадії професійного становлення особистості професіонала:

- формування професійних намірів: усвідомлений вибір особистістю професії на основі врахування своїх індивідуально-психологічних особливостей. Професійне становлення починається з формування професійних намірів, які пов'язані з багатьма факторами: престижу професії, потреби суспільства, впливу сім'ї, засобів інформації і т.д. Важливу роль у виборі професії відіграє спрямованість особистості на певний предмет праці, яка виявляється в інтересі, захопленні.

- професійна підготовка або навчання: освоєння системи професійних знань, умінь і навичок, формування професійно важливих якостей особистості, інтереси та схильність до майбутньої професії. Друга стадія – це перш за все навчання у вищому навчальному закладі. Основними психологічними новоутвореннями на цьому етапі є професійна спрямованість, професійно-етичні

ціннісні орієнтації, духовна зрілість, готовність до професійної діяльності.

- професіоналізація або професійна адаптація: входження й освоєння професії, професійне самовизначення, придбання професійного досвіду, розвиток властивостей і якостей особистості, необхідних для кваліфікованого виконання професійної діяльності.

- майстерність, часткова або повна реалізація особистості в професійній діяльності: якісне, творче виконання професійної діяльності, інтеграція сформованих професійно важливих якостей особистості в індивідуальний стиль діяльності. У міру оволодіння професійною майстерністю все більшу привабливість набуває сама діяльність [5].

М. Дьяченко та Л. Кандибович перераховують такі напрями розвитку особистості студента як майбутнього фахівця:

- зміцнюється професійна спрямованість, розвиваються здібності;

- вдосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани;

- збільшується почуття обов'язку, відповідальність, професійна самостійність, більше проявляється індивідуальність студента, його життєва позиція;

- зростають домагання студента в галузі своєї майбутньої спеціальності;

- на основі інтенсивної передачі соціального і професійного досвіду та формування необхідних якостей зростає соціальна, духовна й моральна зрілість;

- збільшується вплив самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому спеціалісту;

- зміцнюється професійна самостійність і готовність до майбутньої практичної роботи [6].

В. Франкл зазначав, що будь-яка особистість прагне знайти сенс і відчуває екзистенціальну фрустрацію або вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим [7]. На думку вченого, саме прагнення осягнути сенс свого існування є тією силою, яка детермінує розвиток особистості. Життя людини не може позбутися сенсу за будь-яких обставин; сенс життя має бути знайденим. Але у випадку невірному професійному виборі сенсожиттєві цінності людини не будуть реалізовані, а це приведе до усвідомлення себе, як окремої сутності, усвідомлення короткотривалості свого існування, до виникнення відчуття самотності, внутрішнього неспокою.

Успішність професійного становлення, на нашу думку, визначається наступними показниками:

- активність особистості;

- фактор усвідомленості себе як професіонала;

- здатність до саморозвитку;

- наявність професійно важливих якостей та здібностей;

- ціннісно-сміслові відношення до професійної діяльності;

- творчий підхід до здійснення професійної діяльності;

- професійна компетентність;

- готовність подолання напруженої ситуації, успішного виконання поставленого завдання.

У цілому професіонала можна охарактеризувати як людину, яка: оволодіває нормами

професії в мотиваційної та операційної сферах; результативно і успішно, з високою продуктивністю здійснює свою трудову діяльність; слідує високим стандартам, самостійно будує сценарій свого професійного життя, прагне до розвитку своєї особистості та індивідуальності засобами професії, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню соціального престижу даної професії в суспільстві, інтересу до неї.

Серед тенденцій становлення особистості студента як майбутнього фахівця, окрім вище перерахованих, виділяють наступні:

- протягом навчання відбуваються суттєві зміни в структурі самосвідомості студента: завершується процес професійного самовизначення, що відображається в змісті його «образу-Я»;

- соціалізація особистості майбутнього фахівця є багатоаспектним явищем і детермінована низкою соціокультурних чинників: ментально-духовна атмосфера сімейно-родинного середовища; особливості довузівського освітньо-виховного й професійного простору; організація навчального процесу у вищому навчальному закладі;

- показником ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі є соціальна, духовна й професійна зрілість особистості студента, цілісність і стійкість його «Я», психологічна готовність випускника до реалізації професійних функцій [8].

А.К. Маркова, як критерій виділення етапів становлення професіонала, обрала та виділила 5 рівнів професіоналізму:

- допрофесіоналізм включає етап первинного знайомства із професією;

- професіоналізм складається із трьох етапів: адаптація до професії, самоактуалізації в ній і вільне володіння професією у вигляді майстерності;

- суперпрофесіоналізм також складається із трьох етапів: вільного володіння професією у формі творчості, оволодіння низкою суміжних професій, творче проектування себе як особистості;

- непрофесіоналізм – виконання праці за професійно перекрученими нормами на тлі деформації особистості;

- післяпрофесіоналізм – завершення професійної діяльності.

Загалом процес професіоналізації триває все життя, шукаючи відповіді на питання – хто я є, навіщо живу, чого можу домогтися, чим можу допомогти своїм близьким, своїй країні, у чому моє індивідуальне призначення [9].

Так, О. Леонт'єв характеризував розвиток особистості в студентські роки з боку ставлення до професії: «юний студент приходить у вуз, вважаючи, що обрана ним з тих чи інших причин майбутня справа є бажана для нього; якщо після закінченню вузу в нього буде відчуття, що і він потрібний цій справі, що вона стала для нього своєю, то це і буде свідчити про його психологічну, особистісну зрілість як спеціаліста» [10].

Висновки і пропозиції. Таким чином, становлення особистості студента як майбутнього фахівця супроводжується «професіоналізацією» психологічних процесів і станів, розвитком професійної спрямованості й самостійності, загальним соціальним і духовним «дозріванням» студента.

Професійне становлення особистості – це цілісний динамічно розгорнутий у часі процес від формування професійних намірів до повної реалізації себе в діяльності. Основним протиріччям професійного становлення є протиріччя між сформованими властивостями особистості та об'єктивними вимогами провідної діяльності, значення якої полягає в тому, що вона зумовлює подальший розвиток особистості. Реалізуючи себе у провідній діяльності, особистість поступово змінюється, що призводить до перебудови мотивів провідної діяльності, формуванню нових властивостей особистості.

Джерелом професійного становлення є протиріччя між досягнутим рівнем розвитку особистості і вимогами, які ставлять колектив, суспільство, навчальна діяльність до системи вже сформованих знань, навичок, а також до індивідуально-психологічних властивостей особистості. Тому професійне становлення особистості має власну освітню траєкторію і траєкторію особистісного зростання.

Список літератури:

1. Зеер Е. Ф. Психология профессий / Е. Ф. Зеер. – М.: Фонд «Мир», 2005. – С. 228-311.
2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
3. Педагогика и психология высшей школы [учеб. пособие]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 544 с.
4. Зубкова І. Ю. Психологічні особливості Я-образу вчителя професіонала за структурними компонентами цілісної моделі / Зубкова І. Ю. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 5. – С. 4-11.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования [Учебн. пособие] / Э. Ф. Зеер. – Москва-Воронеж, 2003. – 408 с.
6. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы [учеб. пособие для вузов] / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн., 1981. – 383 с.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М., Знание, 1996. – 308 с.
9. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи [навч. посібник] / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.
10. Леонт'єв А. Н. Психологические вопросы формирования личности студента / А. Н. Леонт'єв // Психология в вузе. – 2003. – № 1-2. – С. 232-241.
11. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – СПб: Питер, 2003. – 256 с.
12. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М.: ИПП; Воронеж: МОДЭК, 2006. – 400 с.
13. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу; [пер. с англ.] – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2007. – 304 с.
14. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 544 с.

Белякова С.Н.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье исследованы теоретические вопросы профессионального становления студентов. Осуществлен теоретический анализ различных концепций и подходов к исследованию профессионального становления личности. Раскрыто понятие «профессиональное становление» студентов на современном этапе. Проанализированы социально-психологические условия профессионального становления современного студента. Выделены показатели профессионального становления личности студента.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессиональная деятельность, профессиональная адаптация, профессионал.

Beliakova S.M.

Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhoriy Scovoroda

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS

Summary

The theoretical questions of professional development of students are researched in the article. The theoretical analysis of different concepts and approaches to the research of professional development of personality is realized. The concept of «professional development» of students on modern stage is revealed. The social and psychological conditions of professional development of the modern student are analyzed in it. Indices of professional development of the individual student are determined.

Keywords: professional development, professional activity, professional adaptation, professional.